

VESA VARES

Sikertörténet, normalizáció vagy finnlandizáció

– avagy hogyan ábrázolja a finn történetírás és populáris kultúra a második világháború utáni éveket?

A fő kérdés: népi demokrácia vagy sem?

Miként ábrázolja a finn történetírás Finnország második világháború utáni pár évének a történetét? Miként interpretálja a finn történetírás a „veszély éveit”? Vajon ezt az 1944–1948 közötti periódust olyan szakaszként láttatják, amikor valóban felmerült a kommunista államcsíny veszélye? Vagy a demokratizálódás időszakaként, amely a német szövetség háborús éveit és a konzervatív orientációjú 1930-as éveket követte? A „finnlandizáció” kezdőpontjaként mutatják be vagy a Szovjetunióval való behódolás politikájaként? Vagy – a hatalmas szomszéddal kölcsönösen előnyös együttélés hosszú távú perspektívájából szemlélve – a reálpolitikához való visszatérésnek tartják? Az úgynevezett Paasikivi–Kekkonen-vonal vajon a J. W. Snellman-féle reálpolitika „örökösének” tűnik, amely 19. századi finn autonómia korszakát jellemezte?

Ezeket a kérdéseket természetesen könnyebb megválaszolni akkor, ha az elemzendő periódus hosszabb, 1944-től például egészen a Szovjetunió felbomlásáig tart. Ennek ellenére most a „veszély éveire”, az 1944–1948 közötti időszakra koncentrálok. Tekintettel arra, hogy számtalan történész foglalkozott a kérdéssel, és hogy a tendenciák az érdekesek, apró részletekre, minden egyes szerzőre név szerint nem térek ki.¹

¹ Mivel általánosításra törekszem, megállapításaim sok könyv elemzésén nyugszanak. Hasonló okokból nem mindig adok meg konkrét oldalszámokat.

Az időszzakkal kapcsolatos legfontosabb kérdés mindenekelőtt azonban az, miért nem lett Finnország szocialista állam, népi demokrácia? Úgy, ahogy azok a kelet-közép-európai országok, amelyek – miként Finnország – Németország (katonai) szövetségesei voltak a második világháború alatt. Kiindulási pontunk Lauri Hyvämäki 1954-es *Vaaran vuodet* című könyve – a „veszély évei” terminus ugyanis innen, ennek címéből származik. Hyvämäki professzionális történész volt, de könyvét inkább a nagyközönségnek szánta, mint a kutatóknak: egyértelmű üzenete, hogy Finnországnak kétségbeejtő veszéllyel kellett szembenéznie. Különösen 1948 tavaszán került közel ahhoz, hogy szocialista állammá váljon. A demokrácia melletti rendíthetetlen kiállás (amely a kommunistákat kivéve mindenkit jellemzett) és az ellenállás tradíciója azonban megóvta Finnországot a veszélytől – „a csehszlovák úttól”, amint Hertta Kuusinen, egy prominens finn kommunista mondta egyik akkori beszédében.²

Ez a leírás évtizedekig meghatározó maradt a finn történetírásban és a nem kommunista közvéleményben. Az akadémiai történetírásban ebből az időből nem találni olyan interpretációt, amely a szocializmust és a keleti blokk 1944–1948 közötti helyzetét vonzó alternatívának mutatta volna. A kommunizmustól hagyományosan idegenkedő vagy azzal ellenséges történészek részéről az 1960-as, 1970-es évekig elképzelhetetlen volt az ilyesféle értelmezés.

A következő történészgeneráció már inkább baloldali orientációjú volt. Amikor azonban ennek tagjai az 1980–1990-es években elérték a docensi és a professzori rangot, már eltűnt fiatalságuk radikális, hogy ne mondjuk forradalmi képzelgése – és a szocializmust amúgy is nehezen lehetett dinamikus és demokratikus alternatívaként ábrázolni.

Ezen a ponton hangsúlyoznám, hogy nem foglalkozom a társadalmi változások és az újjáépítés kérdésével; az önálló téma, és önálló elemzést igényel. Európában óriási változások zajlottak, és nem meglepő, hogy *A sötét kontinens* című könyvében Mark Mazower olyan fogalmakat használ az 1943–1949 közötti évek-

² Lauri Hyvämäki: *Vaaran vuodet 1944–1948*. Helsinki, 1954.

re, mint például „brutális béke”, „kiszorítás és társadalmi válság”. Amint leszögezi: „Az 1945 utáni rekonstrukció nagyon eltért az 1920-as évek hasonló vállalkozásától: ezúttal nem lehetett valamiféle visszatérésre gondolni. A háborús veszteségek hatalmas lyukakat ütöttek a társadalmi és pszichológiai struktúrákon; keserű emlékeket, haragot idéztek elő, de új kihívásokat és lehetőségeket is teremtettek.”³ Tony Judt *A háború után* című, szintén klasszikus művében Európa történetét „a csend és a hiány árnyékolta történetnek” nevezi, és azt mondja, hogy 1914 és 1945 között teljesen összezúzták azt az Európát, amelyet korábban ismertek. Az új Európában „kevesebb elvarratlan szál” volt, s minden „rendezettebb”, mivel „csaknem mindenki a saját hazájában és a saját nemzetével együtt élt”. De – mint hangsúlyozza – ez „a háború, a megszállás, a határmódosítások, a kitelepítések és a fajirtás” következménye volt. „Európa a második világháború után a teljes nyomor és pusztulás látványát mutatta.” „Az európaiak reménytelennek érezték a helyzetet, elcsigázottak voltak – és jó okkal.”⁴

A teljes kimerültség miatt az újjáépítés Finnországban se volt kis feladat, elvégre egy négymilliósnál kisebb nemzet elvesztette területének 10 százalékát, és több mint 400 000, Karéliából kitelepített személyt kellett elhelyezni a határain belül. Mindezen nehézségeken túl komoly háborús kártérítést kellett fizetnie a Szovjetuniónak, hiszen a visszavonuló német hadsereg Észak-Finnországban (Lappföldön) gyakorlatilag minden infrastruktúrát elpusztított. Európai mértékkel mérve azonban Finnország megmenekült a legrosszabbtól: a háterszágot nem rohanták le ellenséges csapatok, az országot nem szállták meg a háború után, a bombatámadásokban megsérültek száma relatíve alacsony volt (néhány ezer) és az infrastruktúra összességében sértetlen maradt. Karélia lakosságát evakuálták, és nem tapasztalta meg a Vörös Hadsereg atrocitásait. Lappföldön kevesen éltek (körülbelül 200 000 fő), és mielőtt a németek megszállták volna, megszervezték a lakosság Svédországba menekülését. A rekonstrukció és a

³ Mark MAZOWER: *Dark Continent: Europe's Twentieth Century*. Penguin Books, London 1999. 214–216.

⁴ Tony JUDT: *Postwar. A History of Europe Since 1945*. Penguin Books, New York, 2006. 1–10.

háborús kártérítés kemény volt, de léptéke eltért a többi vesztes államtól, és a pusztulás sem érintette olyan rettenetesen mélyen a finn társadalmat.

A társadalom szerkezete és a háború előtti demokratikus rendszer jobbra túlélte a háborút, és emiatt tudtak az új veszélyre, a kommunizmusra reagálni, legalábbis politikai értelemben. Lehet, hogy a finnek keze meg volt kötve a háború kimenetele és a Szovjetunió ereje miatt, de mégis messze jobb helyzetben voltak, mint a lengyelek vagy a magyarok.

A „veszély évei” koncepciójának „revíziója”

Bár, mint említettem, Hyvämäki értelmezése lett a domináns, ez nem jelentette azt, hogy könyve megjelenése után semmilyen változás ne történt volna a historiográfiában. Ellenkezőleg: igen intenzív vita zajlott arról, tényleg reális veszély volt-e a kommunista puccs, vagy hogy volt-e esély valamiféle békés átalakulásra a szocializmus irányában.

Ez a vita is generációs kérdés volt. Az idősebbek az 1950–1970-es évtizedekben végig többnyire evidenciának tartották, hogy reális volt a puccsveszély és hogy a finn kommunisták hazafiátlanok voltak – de legalábbis hangsúlyozták azokat a tulajdonságokat, amelyek a kommunizmust gyanússá tették a szemükben: a forradalmi múltat, a radikalizmust és azt az általános tendenciát, hogy nem alkalmazkodtak a finn demokráciához. Nézzük például a *Finnország politikatörténete* című tankönyvet, amelyet az ehhez a generációhoz tartozók készítettek és két kiadásban is megjelentettek. Az 1963-as verziót Lauri Aadolf Puntila írta, aki a háborús elnök, Risto Ryti titkára volt.⁵ Az 1976-os kiadásban az 1944 utáni fejlődésről szóló részt Keijo Kulha professzor írta: ez nagyon általános elbeszélés volt, de kritikusan használta a „kommunisták” kifejezést, s a puccsfenyegetést tényként kezelte – igaz, elhárított fenyegetésként.⁶ Talán

⁵ Lauri Aadolf PUNTILA: *Suomen poliittinen historia 1809–1955*. Otava, Keuruu, 1963. 205–209.

⁶ Lásd például Lauri HAATAJA–Seppo HENTILÄ–Jorma KALELA–Jussi TURTOLO (szerk.): *Suomen työväenliikkeen historia*. Työväen Sivistysliitto ja Kansan Voima, Joensuu, 1976. 245–284.

meg kell említeni azt is, hogy eme könyv egy másik közreműködője a finn történészek *grand old man*je, Eino Jutikkala professzor volt, akinek a politikai nézeteit nem lehetett ilyen módon meghatározni, noha nagy hazafinak számított: a háború alatt *Finn életér* címmel írt könyvet. Mindez azt jelentette, hogy bár a kommunistákat nem vádolták direkt puccskísérlettel – professzionális történészek bizonyítékok nélkül nem akartak ilyet tenni –, de a kommunisták imázsa nem volt kedvező.

A fiatalabb történészek már az 1970-es években hangsúlyozni kezdték, hogy semmiféle puccsterv nem létezett, és hogy vitatható, vajon a kommunisták szándékoztak-e bármi mást tenni, mint amit egy „normál” párt tett. Újdonság volt annak felvetése is, hogy képmutatás, ha csak az 1940-es éveket tekintik a demokráciára veszélyes időszaknak, hiszen a demokrácia az 1930-as évektől aligha volt hibátlan. E szerint a nézőpont szerint az 1940-es években valójában csökkentették a demokrácia korlátait, hiszen a kommunisták részt vehettek a politikai életben (az, hogy 1944 után törvényen kívül helyezték a radikális jobboldalt, nem jelentette a demokrácia hiányát).

Marxista, de nem kommunista értelmezés jelent meg a *Suomen työväenliikkeen historia (A finn munkásmozgalom története)* című 1976-os kötetben. Ebben a kelet-európai kommunista hatalomátvételt a kommunisták „hatékony és ügyes politikájaként” írták le. Finnországban nincs jele semmilyen kommunista forradalmi tervnek – írták –, sőt, éppen ellenkezőleg: a könyv szerint 1948-ban éppen a polgárság került először „idegen politikai hisztéria” befolyása alá, amikor az elnök, a hadsereg és a szociáldemokraták puccskísérlettel vádolták a kommunistákat, és a parlamenti választási propaganda egyedül a kommunisták ellen irányult – a finn politikatörténetben addig példa nélkül álló módon.⁷

A kötet négy szerkesztője közül kettő (akiket később megemlítek majd) a politikatörténet professzora lett – egy ideig egyedülként az 1990-es években.

Elsősorban az 1970-es évek finn külpolitikája következtében elmozdulás történt egy újfajta, baloldalinak tekinthető nézőpont

⁷ Uo. 247., 279.

irányába. Ebben az időszakban a politikusok jó viszonyra törekedtek a Szovjetunióval, és a „barátság politikájának” retorikája már-már vallási hevületű volt. A Paasikivi–Kekkonen-vonal leglegkesebb hívei háttérbe szorították a kommunista puccs elméletét és a Finnország szocialista országgá alakításának szovjet tervéről szőtt elképzeléseket. A régi vágású szociáldemokrácia leginkább jobboldali orientációjú támogatói azonban ragaszkodtak a régi „vonathoz” és a hajdani totalitárius veszély víziójához.

A barátság politikája természetesen nem a finn belpolitikát, hanem a külpolitikát jelentette, de a lélektani helyzet világos: az elgondolás, hogy a finn kommunisták forradalmárok lettek volna, vagy hogy a Szovjetunió Finnországból erővel szocialista országot akart volna formálni, nem illett a Paasikivi–Kekkonen-vonal „elméletéhez”. Ez ugyanis azon a feltételezésen alapult, hogy a Szovjetuniót, miután stratégiai érdekei teljesültek, már nem érdekelte a finn politikai rendszer. A feltevés, hogy Moszkva valamiféle erőszakos akciót akart Finnországban, ellentmondott volna a heves „barátság”-propagandának.

E miatt a logika miatt az 1970–1980-as években többé már ritkán hangoztatták a „veszély évei” teóriát. Amellett újfajta források álltak a finn történészek új generációjának a rendelkezésére, akik meg is kívánták haladni a hagyományos „Hyvämäki-interpretációt”. Némelyek megpróbálták az 1940-as évek nehézségei miatti felelősséget azokra hárítani, akik kritikusan szemlélték Paasikivi és Kekkonen politikáját, mondván: nem vették észre, hogy megváltoztak a körülmények, szellemileg a lövészárkokban maradtak, sőt attitűdjükkel még talán provokálták is Oroszországot. Szintén ebben az összefüggésben említendő, hogy *A finn munkásmozgalom története* gyakorlatilag minden felelősséget a finn „reakciósokra” hárított. Jól jellemzi ezt a beállítást az 1948 utáni fejezet címe: *A reakciós 1950-es évtized Európában*.⁸

Nem kellett baloldalinak lenni ahhoz, hogy valaki ezt az értelmezést képviselje. Például Kekkonen pártjának (az Agráruniónak, a későbbi Centrum Pártnak, amely teljes mértékben antikommunista volt) a történetéről szóló monográfia az 1944 utáni külpoli-

⁸ Uo. 285.

tikát három irányvonalra bontva magyarázta. Eszerint létezett a keleti orientáció (amely a kommunistákat jelentette), a nyugati orientáció, és azoké, akik kizárólag Finnország erőforrásaira kívántak támaszkodni. Utóbbit értelemszerűen a Paasikivi–Kekkonen-vonalat (Agrárunió) jelentette, amelyet a leginkább nemzeti és patrióta irányvonalként ábrázoltak. A nyugati irányzatot, amelyhez a könyv a szociáldemokratákat és a konzervatívokat sorolta, negatív módon írták le: az irányzat híveinek „[e]gy része azt hitte, hogy nemsokára kitör az új világháború, és ebben az esetben Finnországnak ugyanazt a pozíciót kell elfoglalnia: a nyugati kultúra védőbástyájának kell lennie, amint korábban is”.⁹ (Éppen a konzervatív párt történetén dolgozva a legkevesebb, amit erről az interpretációról elmondhatok, az, hogy nagyon mitikus.)

Hans Peter Krosby amerikai történész, aki azzal vált ismertté Finnországban, hogy bizonyította Németország és Finnország 1941 és 1944 közötti együttműködését (alaposabban, mint azok a finn történészek, akik ezt be merték vallani), odáig ment, hogy azt állította: egyértelmű bizonyíték mutatja, hogy a kommunisták nem készítették el semmiféle puccskísérlet tervét, és nem annyira a kommunista irányzat, inkább a többi párt volt a támadó. Krosby kijelentette, hogy Paasikivi elnök és a finn hadsereg minden „preventív intézkedésére” akkor került sor, amikor eljött az alkalom arra, hogy csapást mérjenek a felemelkedő kommunistákra.¹⁰

Krosby értelmezése megfelelt azoknak, akik a Paasikivi–Kekkonen-irányvonal érdemeit és az elődök bűneit akarták hangsúlyozni. A kommunisták szerepének ilyenén leírását Krosby *A Kekkonen-irányvonal* című könyvében ismertette; ez a mű nem egyszerűen Kekkonen-párti, hanem egyenesen dicshimnusz. A finn kommunisták békés és ártalmatlan természetét ezt megelőzően egy másik külföldi Finnország-specialista is hangsúlyozta, név szerint Anthony Upton a *Kommunizmus Finnországban* című könyvében. Upton szerint soha nem létezett az a bizonyos terv, és a kommunisták valójában alattomos ellenségeik összeesküvé-

⁹ Kari HOKKANEN: *Maalaisliitto sodan ja rauhan vuosina 1939–1950*. Maalaisliitto–Keskustan historia. Keuruu, 1996. 151.

¹⁰ Hans Peter KROSBY: *Kekkosen linja. Suomi ja Neuvostoliitto 1944–1978*. Kirjayhtymä, Jyväskylä 1978. 134., 135.

sének az áldozatai. Upton olyan szavakat használ, mint a „bátor félreértelmezés”, amikor a vezető kommunista Hertta Kuusinen 1948. márciusi beszédét értelmezi – azt, amelyben Kuusinen kijelentette, hogy „Csehszlovákia útja” lehetne Finnország útja is.¹¹

Az 1980-as évek végére a finn történetírásban általánossá lett a vélemény, hogy 1944–1948-ban a forradalmi hatalomátvétel nem volt reális veszély. A finn kommunisták túl gyengék és megosztottak voltak, a Szovjetunió pedig nem akarta veszélyeztetni érdekeit, amelyeket meg tudott védeni Finnország kormányával fenntartott kapcsolatai révén.

A Szovjetunió összeomlásának hatása

A Szovjetunió összeomlása ismét megváltoztatta az értelmezéseket. A Kreml archívumai az 1990-es évtizedben valamennyire a finn kutatók számára is megnyíltak ugyan néhány évre, de senki se találta meg a kommunista „puccs” tervét vagy dátumát. Viszont felismerték, hogy egy ilyesféle terv létezése nem döntő jelentőségű, hiszen a kommunistáknak másféle stratégiáik is voltak a hatalomátvételre – a szalámitaktika Magyarországon, vagy „a jobboldali államcsíny elleni népfelkelés”, amint az 1948 tavaszán Csehszlovákiában történt. Ehhez hasonló taktikák szellemi előkészítésére utaló bizonyítékokat pedig lehet találni a finn kommunisták és a Szovjetunió iratai között – mind a két szereplő fel akart készülni ugyanis arra, hogy valamit tegyen, valamit, ami nem kizárólag a parlamentáris módszereken alapszik.

A finn történészek és a nyilvánosság azonban elsősorban nem azért értékelte át, ismerte fel és el valamely módon a „veszély éveit” teóriát. A fő ok a politikai változásnak, a Szovjetunió összeomlásának és a „barátsági politika” eltűnésének a következménye volt. Ez a mentalitásbeli változás egy nagyobb és még inkább magától értetődő folyamat része: a finnek felülvizsgálták szerepüket a második világháborúban. Immár hazafiasként értelmezték, s ma olyan harcnak látják, amely megvédte a finn függetlenséget. A küzdelem 1944 nyarán tulajdonképpen „védekező győzelem-

¹¹ Anthony UPTON: *Kommunismi Suomessa*. Suom. Sirkka Upton. Kirjayhtymä, Rauma, 1970. 214., 219., 220.

mel” ért véget. Azt is láthatjuk, hogy valamiféle jutalmat kaptak azok, akik gyűlölték Paasikivit és Kekkonent, továbbá csábító a lehetőség, hogy kiterjesszék-visszavetítsék a „finnlandizáció” bűneit az 1940-es évekre. Ebből a nézőpontból a kommunisták és a Szovjetunió természetes ellenségek, és egyre kevesebb ok van arra, hogy a „jó oldalukat” megmutassuk.

Érdekes, hogy a leginkább Kekkonen-párti finn történész, Kekkonen egyik életrajzának a szerzője, Juhani Suomi professzor miként alkalmazza a „veszély évei” teóriáját az 1990-es években megjelent könyvében. Szerinte a csehszlovákiai eseményeket követően az 1960–1970-es évek fordulója volt inkább veszedelmes, amikor a Szovjetunió keményen lépett fel mindenhol és nem kívánt a finn semlegességgel törődni.¹²

Az 1980-as évek végétől megfigyelhető annak az érvnek a viszsztatérése, hogy bizonyos körök valóban készültek az államcsínyre – érdekes módon éppen azok a történészek képviselték ezt, akiket fiatalon nagyon baloldalinak tartottak: Lauri Haataja *A demokrácia tanulása* című könyve 1988-ban, Osmo Jussila *Finnország útja 1944–1948* című kötete pedig 1990-ben. Mindketten szót ejtettek bizonyos kommunisták radikális terveiről, de hozzátették, hogy ezek nem a pártvezetés hivatalos elgondolásai voltak, és hangsúlyozták az állam erejét az ilyen veszélyekkel szemben.¹³

A „veszély évei” elméletének legutolsó és leginkább kiegyensúlyozott interpretációja valószínűleg Kimmo Rentola professzor kutatásaihoz köthető, aki egyaránt figyelembe vette a hagyományos érveket, azok kritikáját, és új szovjet forrásokat is felhasznált. Fontos megemlíteni, hogy Rentola nem vádolható se antikommunista, se Kekkonen-ellenes elfogultsággal; bár se nem jobboldali,

¹² Juhani SUOMI: *Taistelu puolueettomuudesta. Urho Kekkonen 1968–1972*. Keuruu, 1996. 726–743. – Kimmo Rentola szerint rövid ideig még azon is spekuláltak a Kremlben, hogy vajon Finnországban nem alakulhatna-e ki „előforradalmi” helyzet, és úgy tűnik, az egyik szovjet követ azt mérlegelte, hogy kormányzó lehetne Finnországban. Kimmo RENTOLA: *Vallankumouksen aave. Vasemmisto, Beljakov ja Kekkonen 1970*. Keuruu, 2005. 405–419.

¹³ Lauri HAATAJA: *Demokratian opissa. SKP, vaaran vuodet ja Neuvostoliitto*. Helsinki, 1988; Osmo JUSSILA: *Suomen tie 1944–1948. Miksi siitä ei tullut kansandemokratiaa*. Juva, 1990.

se nem régi vágású szociáldemokrata, hanem radikális baloldali, történészként politikailag elfogulatlannak tekinthető.

Rentola nem egy sajátos csoport szimpla tervét, hanem a finn kommunisták és a Kreml mentalitását vázolja fel – továbbá rekonstruálni próbálja a kelet-európai taktikát követni igyekvők lehetséges szándékait, valamint a finn belpolitikai helyzethez való szükségszerű alkalmazkodást. Szerinte a Szovjetunió legfőbb célja a barátsági szerződés megkötése volt a finn kormány-nyal, ugyanúgy, mint máshol. Ez jobb lehetőségnek tűnt, mint egy bizonytalan államcsíny. Ha a finn elvtársak egyedül megvalósítják a szocializmust, az rendben lett volna – érvel –, de a Vörös Hadsereg nem akart beavatkozni, különösen nem az után a sokk után, amelyet Nyugaton okoztak a Csehszlovákiában történtek. A szovjetek a finn kommunisták értésére adták, hogy lehetséges a „nagy fejlődés előre felé”, és bátorították is radikalizmusukat, de elsősorban azért, hogy így gyakoroljanak nyomást a finn kormány-
ra, írja alá az együttműködést célzó egyezményt.

Röviden: a szovjetek finn elvtársaikat bátorították, de főleg taktikai okokból, és mert felhasználták őket. Azt azonban senki sem tudja – írja Rentola –, mi történt volna, ha a finn kormány csökönyszer marad, és visszautasítja az egyezmény aláírását. A szovjet hírszerzés, a finn államrendőrség (amely a kommunisták kezében volt) és bizonyos csoportok a Finn Kommunista Pártban készítettek olyan terveket, amelyek egy feltételezett jobboldali összeesküvés megakadályozására irányultak, de amelyek teljesen a kommunista hatalomátvételt célozták. Ez nem hagyományos államcsíny lett volna, hanem azoknak a negyedeknek a felkelése, amelyek adminisztrációjában és erőszakszervezeteiben erős kommunista befolyás érvényesült. A cél a „progresszív erők” erősítése volt a kormányban, a közigazgatásban, a hadseregben, a rendőrségen belül, és így tovább, amelyhez ürügyként az állítólagos „jobboldali államcsínyre” hivatkoztak. Az ellenállást megfélemlítéssel, letartóztatásokkal, cenzúrával, az ellenséges szervezetek széttzilálásával és hatalmas demonstrációkkal elfojtották volna; utóbbi a valódi „népakarat” megnyilvánulásának tűnhetett – inkább, mint a parlament. Ez volt a „forradalom alulról” sztálini

módszere, amely tulajdonképpen nagyon emlékeztet arra, ahogy a Csehszlovákiában történeteket interpretáltak.¹⁴

A finn kormány vonakodott aláírni az egyezményt, mert attól tartott, hogy az felbátorítaná és megerősítené a kommunistákat. De valójában az ellenkezője történt: amikor az egyezményt aláírták, a puccs veszélye elmúlt, mivel a szovjetek a továbbiakban már nem tüzeltek a finn kommunistákat.

Amint említettem, Rentola interpretációja nehezen tekinthető politikailag motiválnak vagy revansistának. Amint a *Finnország politikatörténete* című tankönyv új verziója is nagyjából hasonlóan értelmezi a történeteket: eszerint konkrét tervek nem léteztek, és főleg a kisebb politikai csoportok reményei és szándékai voltak kérdésesek. Mindazonáltal a kommunisták, szovjet támogatással a hátuk mögött, megfelelő körülmények között kísérletet tehettek volna a hatalomátvételre. Ez az értelmezés ugyancsak megtalálható a finnországi Szövetséges Ellenőrző Bizottság elnöke, Andrej Zsdanov tevékenységét tárgyaló 1995-ös munkában. A szerző azt is kimutatja: lényeges és döntő volt, hogy 1944 nyarán nem került sor szovjet megszállásra, így a Finn Kommunista Párton kívül nem létezett más szovjet forradalmi erő Finnországban.¹⁵

A revansizmus még inkább kézzelfogható azokban az értelmezésekben, amelyek a „finnlandizáció” gyökereit 1944–1948-ban¹⁶ akarják megtalálni, és amelyekben Kekkonen pályájának akkori állomását is kritikusan értékelik. Megpróbálják például bizonyítani, hogy Kekkonen igazságügyi miniszterként saját érdekei szerint járt el a háborús bűnösök pereiben, mégpedig olyan módon, hogy diszkreditálni próbálta politikai ellenfeleit és bátorította Moszkvát, legyen szigorúbb, mint azt eredetileg tervezte. Ennek az interpretációnak megfelelően a háborús bűnösök pereit finn ol-

¹⁴ Kimmo RENTOLA: *Niin kylmää että polttaa. Kommunistit, Kekkonen ja Kremlin 1947–1958*. Keuruu, 1997. 24–52.

¹⁵ Jukka NEVAKIVI: *Zdanov Suomessa. Miksi meitä ei neuvostoliittolaistettu?* Otava, Keuruu, 1995. 260–261., 276. Lásd még Jukka NEVAKIVI: *Jatkosodasta nykypäivään, 1944–1995*. In: Osmo JUSSILA–Seppo HENTILÄ–Jukka NEVAKIVI: *Suomen poliittinen historia 1809–1995*. WSOY, Porvoo–Helsinki–Juva, 1996. 225–227.

¹⁶ Jukka Seppinen ezt egészen a háború idejére vetíti vissza, Paasikivi 1944. tavaszi miniszterelnöki magatartására utalva.

dalon kezdeményezték; a Szövetséges Ellenőrző Bizottság szovjet elnöke pedig semmilyen utasítást sem kapott Moszkvából, hogy kezdjen „politikai perekbe”.¹⁷ Ez a beállítás teljesen eltér attól, ahogy Kekkonen szerepét a finn történetírás az 1970-es években tárgyalta: eszerint azon volt, hogy csökkentse a vádlottak számát és különösen Mannerheim elnököt próbálta kivonni a folyamatból. Finnország semmilyen módon sem kerülhette volna el a háborús bűnösök perét, mivel ez a szövetséges hatalmak politikájának a része volt.¹⁸

A „veszély évei” nem politikai nézőpontból

A hagyományos politikatörténet és a „nemzet végzetéről” szóló nagy elbeszélése keretei között dúló vitával összehasonlítva világosan látszik: alig vannak olyan kutatások, amelyek célja annak feltárása volna, miként alkalmazkodott a finn társadalom a megváltozott körülményekhez, különösen mentalitásában. Igaz, a háborús jóvátétel kérdése inspirált olyan kutatásokat, amelyek legalább részben kívül esnek a politikatörténeten. A szovjet–finn barátság politikájának korszakában a háborús jóvátétel kapcsán szokás volt a közvetett pozitív következményekről írni, mondván, ez modernizációra és iparosításra kényszerítette az agrár Finnországot. Újabban azonban inkább már arról van szó, hogy az iparosítás elkerülhetetlen volt, mivel Finnország a háborús jóvátételért cserébe semmit se kapott a Szovjetuniótól, továbbá mert Moszkva megakadályozta, hogy Helsinkin Marshall-segélyhez jusson – szóval mindezek miatt nagyon nehéz előnyösnek tartani ezeket a bizonyos következményeket.

Léteznek olyan kutatási irányok, amelyek szerint a háborút követő évek politikatörténete önmagában már nem elegendő. Jorma Kalela professzor azt javasolta, hogy Finnország második világháború utáni történetének periodizációja során figyelembe lehetne venni a társadalmi és társadalom-lélektani változásokat.

¹⁷ Lasse LEHTINEN–Hannu RAUTKALLIO: *Kansakunnan sijaiskärsijät. Sotasyyllisyys uudelleen arvioituna*. Juva, 2005. 290–292.

¹⁸ Jukka TARKKA: 13. artkla. *Liittoutuneiden sotarikospoliitikka ja sotasyyllisyyskysymys vuosina 1944–1946*. Porvoo, 1977. 165–177.

Ehhez képest még a finn jóléti állam fejlődésének kutatásakor is figyelmen kívül hagyják az 1940-es éveket, és – úgy tűnik – az 1960-as éveket követő időszakra koncentrálnak.¹⁹ Említhetjük továbbá az *Amikor a háború véget ér* elnevezésű kutatási programot, amelyet Petri Karonen professzor vezet.²⁰ Bár az itt tárgyalt háborúk korábbi korszakból valók, néhány cikk foglalkozik az 1944-et követő fejlődéssel. A társadalom mint nagy egész változása szempontjából többé-kevésbé marginális témákról van szó: a „svéd kórtól” való félelemről, ami a homoszexualitást jelentette, illetve a bűnözésről folytatott vitáról.²¹

Végezetül röviden kitérnék a tanulmányom címének második felében jelzett témára, a populáris kultúrára: a finn filmekre és arra, hogy az 1940-es évek második felét miként ábrázolják ezek az alkotások.

A háborús évekkel összevetve a „veszély évei” nem különösebben keltették fel a filmkészítők érdeklődését – se az időszak alatt, se utána, se a Szovjetunió összeomlását követően. Míg az 1990-es években a hazafias háborús filmek száma megnőtt, a „veszély évei” témája elfelejtődött. Az új háborús filmek a függetlenségért vívott küzdelemlről szólnak: a nemzet a léteért küzd, az 1939–1940-es téli háborúban és 1944 nyarán egyaránt sikerrel, hiszen megállította a Vörös Hadsereget. Így tudta Finnország elkerülni a balti államok és Kelet-Közép-Európa végzetes sorsát.²² Az ilyen történeteket könnyen lehetne folytatni az „veszély éveiiig”, de a filmiparban mégse tette meg senki.

¹⁹ Ilari LINDROOS: Historiankäsityksistä: Suomalaiset sosiaalipoliittikan tutkijat, hyvinvointivaltiolinen kehitys ja historian jatkuvuus. In: Jorma KALELA–Ilari LINDROOS (szerk.): *Jokapäiväinen historia*. Tietolipas 177. Suomalaisen kirjallisuuden Seura, Helsinki, 2001. 121–134.

²⁰ Petri KARONEN – Kerttu TARJAMO (szerk.): *Kun sota on ohi. Sodista selviytymisen ongelmia ja niiden ratkaisumalleja 1900-luvulla*. Historiallinen Arkisto 124. Helsinki, 2006.

²¹ Tuula JUVONEN: Ruotsalaistaudin kourissa – Heteromaskuliinisuuden jälleenrakentaminen 1950-luvun Suomessa. In: *Kun sota on ohi*. I. m. 310–340; Kerttu TARJAMO: *Kansakunnan tulevaisuutta pelastamassa – Viranomaisen keskustelu rikollisuudesta 1940- ja 1950-luvun Suomessa*. Uo. 341–376.

²² Vesa VARES: Kuitenkin me voitimme! Uuspatrioottiset tulkinnat talvi- ja jatkosodasta suomalaisissa populääriesityksissä. In: Markku JOKISIPILÄ (szerk.): *Sodan totuudet. Yksi suomalainen vastaa 5.7 ryssää*. Jyväskylä, 2007. 183–212.

Az 1940-es években a kortárs filmek nagyon apolitikusak, többnyire szórakozatók vagy attitűdjükben nagyon konzervatívok voltak. Néhány alkotó tiltakozott azon bűnök, erkölcsi hibák ellen, amelyeket például a háború utáni helyzet, a városiasodás hozott magával, erősen azt sugallva, hogy az igazi értékeket a finn vidék hordozza és hogy a város a rettentő veszélyek helyszíne. De ezek a filmek óvatosan kikerülték a politikát. Nem kétséges, hogy ez megfontolt döntés eredménye volt: senki se akarta keverni a politikát és a populáris kultúrát, és még csak nem is utalt rá, hogy a finn társadalom új és markáns jellemzője az lett, hogy a társadalmi struktúra alapkérdéseiben sincs egyetértés.

Szinte az egyetlen film, amely utalt a politikai helyzetre, egy komédia volt, a *Yhteinen vaimomme*, amely kicsivel utóbb, 1956-ban készült.²³ Témája univerzális: egy finn katona, akiről azt feltételezték, hogy meghalt, visszatért a hadifogságból és feleségét egy új férj mellett találja (a film címe emiatt *A mi közös feleségünk*). A politikai aspektus abból származik, hogy az új férj kommunista. Ám nem fenyegető vagy forradalmi típus, hanem kellemes, bürokratikus, kissé mackós figura, aki többet gondol saját érdekeire, mint az ideális kommunizmusra. A katona viszont igazi férfi, „erős, hallgató” figura, akit a finnek általában becsülnék. A nehéz helyzetet szokatlan módon oldják meg: a katona fogsága alatt „összejött” egy szovjet nővel, akivel utóbb szakított, ám az a Szövetséges Ellenőrző Bizottság alkalmazottjaként Helsinkibe került. A szovjet nő csinos és humoros, egyáltalán nem az a Ninocska-típus, és többre tartja a férfias katonát, akinek volt bátorsága a hazájáért harcolni (még ha a Szovjetunió ellen is), mint az említett kommunistát, aki megtagadta, hogy a finn hadseregben küzdjön a háborúban.

A cenzúra csak egy félperces részt vágott ki a filmből. Ez nem politikai jellegű jelenet volt, hanem annak sejtetése, hogy egy finn köztisztviselő esetleg kenőpénzt fogadhat el. Az olyan poli-

²³ *Suomen Kansallisfilmografia 5. 1953–1956. Vuosien 1953–1956 suomalaiset kokoillan elokuvat.* Valtion painatuskeskus, Suomen Elokuva-arkisto, Helsinki, 1989. 440–443.

tikailag kényes témák ábrázolása, mint a háborús fogság vagy a Szövetséges Ellenőrző Bizottság, érintetlen maradt.²⁴

Az 1950-es években olykor-olykor feltűnt néhány ellenszenves kommunista a finn filmekben. Egyszer például mint az államrendőrség ügynökei: robotszerű, félelmetes alakok, akik hazafiakat (majdnem mind katonatiszteket) zaklattak. Minden néző számára kristálytiszta volt, hogy utóbbiak a pozitív hősök. Az ilyen filmek száma azonban elhanyagolható, és ez a téma később gyorsan és teljesen el is tűnt.

Az 1944 és 1948 közötti időszokról később forgatott finn filmekből vagy a televíziósorozatokból hiányoznak a politikai témák: ezek az élet újrakezdéséről, magáról a helyreállításról és más, nem politikai témákról szólnak. A „veszély éveiről” vagy a Kekkonen-korszakról szóló finn filmekben nem találjuk nyomát úgynevezett mesternarratívának. De ha ki akarnánk fejezni, mit tart a finn közvélemény a „veszély éveiről”, akkor egyrészt azt tapasztalnánk, hogy a finneknek nincs erről véleményük. Másrészt pedig azt, hogy akiknek van, az a „nem zörög a haraszt” típusú okoskodás szerint valami nagyon homályosat gondol a kommunista veszélyről. A kérdés valójában csak a történészeket osztja meg.

Fordította: Sipos Balázs

²⁴ Uo. 443.

